

MEVLÂNÂ'NIN TORUNLARINDAN PROF. DR. ÂMİL ÇELEBİOĞLU'NUN MEVLÂNÂ VE MESNEVÎ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

İbrahim AKYOL *

ÖZ

Âmil Çelebioğlu 1934 yılında Karaman'da dünyaya gelmiştir. Babası Ali Rıza Beğ, Karaman'ın "Şihzâdeler" sülalesinden olup dedesi Karaman Mevlevihânesi son şeyhi Ebu Bekir Çelebi'dir (Zükür Çelebi). İsmi, Hz. Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin torunu Emir Âmil Çelebi'den almıştır. Mevlevî bir aileye mensup olarak dünyaya gelen Âmil Çelebioğlu, çocukluğundan itibaren bu kültür içinde yetişmiş bir kişidir. O Hz. Mevlânâ'nın hem soyundan hem de huyundan gelen müstesna bir şahsiyet olmakla beraber bel evladı değil, yol evladı olmayı öncelikli olarak kabul ederdi.

Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu bir akademisyen ve bilim adamı olarak Mevlânâ Celaledîn-i Rûmî ve eserleri hakkında ciddi ve müdekkik araştırmalarının neticesinde Türk kültür hayatına önemli eserler kazandırmıştır. Bu çalışmaları şunlardır.

- Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîf Tercümesi (3 cilt)
- Mesnevî'nin İlk On sekiz Beytinin Manzum Tercümesi
- Birkaç Söz (Manzum Nahîf Tercümesi Ön sözü)
- Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü
- Ebced Hesabıyla Mevlânâ'nın Doğum Tarihi

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı / Türkiye.

iakyol18@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8363-592X.

- İman, Aşk ve Mevlânâ
- XIII-XIV (ilk yarısı) yüzyıl mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri
- Mevlânâ'dan Öğütler
- Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi
- Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler

Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ araştırmalarına da yeni bir bakış açısı ile yaklaşarak XII-XIV yüzyıl mesnevilerini incelemiş ve bunların Mevlevî Edebiyatının oluşumuna katkılarını ortaya koymuştur. Çelebioğlu'nun Mevlânâ ve dönemini tahlil eden makaleleri ise Mevlânâ-Moğol ilişkisine nasıl bakmamızı gösteren önemli ipuçları vermektedir. Bir bütün olarak Âmil Çelebioğlu'nun çalışmalarına baktığımızda Mevlânâ Celaledin-i Rûmî'yi doğru bir şekilde anlamamızı sağlamakta, okuyucuya sahih bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Âmil Çelebioğlu, Bilim Adamı, Mesnevî, Makaleler.

The Works of Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, Grandchild Of Mevlana, On Mevlana And The Mesnevî

İbrahim AKYOL[†]

Abstract

Amil Çelebioğlu was born in Karaman in 1934. His father, Ali Rıza Beğ, was from the 'Şihzâdeler' family of Karaman, and his grandfather was Ebu Bekir Çelebî (Zükür Çelebî), the last sheikh of the Karaman Mevlevihane. He took his name from Emir Amil Çelebi, the grandson of Ulu Arif Çelebi, the grandson of Mevlana. Born into a Mevlevi family, Amil Çelebioğlu grew up immersed in this culture from childhood. Although he was an exceptional figure, descended from both the lineage and character of Mevlana, he prioritised being a disciple rather than a biological son.

As an academic and scientist, Professor Dr. Amil Çelebioğlu has contributed important works to Turkish cultural life as a result of his serious and meticulous research on Mevlana Celaledin-i Rumi and his works. These

[†] Assoc. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Çankırı, Türkiye. iaakyol18@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8363-592X.

works are as follows:

- Mesnevi-i Sharif, Original and Simplified Verse Translation by Nahifi (3 volumes)
- Verse Translation of the First Eighteen Couplets of the Mesnevi
- A Few Words (Preface to the Verse Translation by Nahifi)
- Mevlana's Role in the Turkification of Anatolia
- Mevlana's Date of Birth According to the Abjad Numerical System
- Faith, Love and Mevlana
- The Influence of Mevlana in Mesnevis of the 13th-14th (first half) Centuries
- Advice from Mevlana
- Commentary on a Ghazal Attributed to Hz. Mevlana
- Thoughts on the First Verse of the Mesnevi According to Various Commentaries

Professor Dr. Amil Çelebioğlu has approached Mevlana studies with a fresh perspective, examining the mesnevis of the 12th-14th centuries and revealing their contributions to the formation of Mevlevi literature. Çelebioğlu's articles analysing Mevlana and his era provide important clues on how we should view the relationship between Mevlana and the Mongols. Looking at Amil Çelebioğlu's work as a whole, it enables us to understand Mevlana Celaledin-i Rumi correctly and offers the reader an authentic perspective.

Keywords: Mevlana, Amil Çelebioğlu, Scholar, Mesnevi, Articles.

Giriş

“Hakikî büyük insanları yakından tanırsak onlarda, peygamber ve velilerde daima yanan insanlık sevgisi ateşinin kıvılcımlarını buluruz. O kıvılcımlar ki düştüğü çatının hacmine göre küçük veya büyük yangınlar çıkarır.”¹ Kendisi peygamber olmadığı hâlde kitabı olan büyük veli Hz. Mevlânâ’nın asırlar önce yaktığı ateşin kıvılcımları, yüzyılımızda da nice gönülleri tutuşturmaya devam etmektedir. İşte tutuşan gönüllerden birisi de onun hem bel evladı hem de yol evladı olan aynı zamanda 20. yüzyılın klasik Türk edebiyatının büyük hocalarından Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu’dur.

1934’te Karaman’da doğan Âmil Çelebioğlu’nun, baba tarafından soyu Mevlânâ’ya dayanır. Dedesi Karaman Mevlevîhânesi’nin son şeyhi Ebûbekir Çelebi (Zükür Çelebi)dir.² İsmi, Hz. Mevlânâ’nın torunlarından Ulu Ârif Çelebi’nin torunu Emir Âmil Çelebi’den almıştır. Annesi Kadriye Fevziye Hanım ise Mersin’in tanınmış ailelerinden Hâmisler ailesine mensup Ahmet Bey’in kızıdır. Mevlevî bir aileye mensup olarak dünyaya gelen Âmil Çelebioğlu, daha çocukluğundan itibaren bu kültür ve terbiye içinde yetişmiştir. Bir gün bir meslektaşı, soyadındaki Çelebî sözünden hareketle, “Üstadım! Soyunuzun Mevlânâ ile ilgisi var mı?” diye sorunca şöyle cevap verir: “Evet ama bunun ne önemi var? Önemli olan yol evladı olmaktır, bel evladı olmak değil!”³

Çelebioğlu ailesi 1941 yılında İstanbul’un Üsküdar semtine taşınır. Âmil Çelebioğlu, sırasıyla Salacak İlkokulu, Paşakapısı Ortaokulu ve İstanbul Erkek Lisesi’nde okur. 1955’te İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi’ne kaydolar. Ancak Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan’ın bir dersini dinledikten sonra üniversite tercihini değiştirip Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne geçer. Fakültede aynı zamanda Sanat Tarihi Bölümü’ne de devam eder. “Fuzulî ve Cevherler” konulu bitirme teziyle

¹ Âmil Çelebioğlu, “İman, Aşk ve Mevlânâ”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 27.

² Âmil Çelebioğlu’nun soy kütüğü için bkz. Emine Yeniterzi, “Mevlânâ Torunu Bir Akademisyen Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu” www.semazen.net, (Erişim 26.09.2025), 2.

³ Cemal Kurnaz, “Hatıraların Işığında Hocam Âmil Çelebioğlu” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (Erişim 2013/10), 82.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olurken Sanat Tarihi Bölümü'nden de diploma alır. 1962-1964 yıllarında Amasya-Merzifon'da askerlik görevini yerine getiren Âmil Çelebioğlu, ilk görev yeri olan Konya Erkek Lisesinde 1964-1965 yılları arasında da Türk dili ve edebiyatı ve sanat tarihi öğretmenliği ile müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur. 1965-1966 eğitim-öğretim yılında Konya Selçuk Eğitim Enstitüsünde Türk edebiyatı öğretim görevlisi olarak da vazife yapmıştır. Akademik hayata 1966'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde asistanlıkla başlamış olup doktorasını 1971'de Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne geçerek aynı yıl "Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye'si" konulu teziyle tamamlamıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari İlimler Fakültesi'ne 1977'de geçmiş ve "Sultan II. Murad Devri Mesnevîleri" adlı teziyle doçentlik unvanını almıştır. 1977-1982 yılları arasında Hacettepe Üniversitesinde, aynı zamanda dört yıl boyunca Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde de ders vermiştir. "Kıyafet İlmi" konulu araştırmasıyla 1982'de profesörlüğe yükseltilmiş ve Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dekanlığına atanmıştır. Bir yıl sonra kendi isteğiyle idarî görevden ayrılmış ve Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmiştir. 2 Temmuz 1990'da hac farızasını yerine getirirken Mekke'de vuku bulan ve "Tünel Faciası" olarak bilinen izdihamda Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. 15 Temmuz 1990'da öğle namazının ardından Bayezit Camii'nde gıyabî cenaze namazı kılınmıştır.⁴

Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu bir akademisyen ve bilim adamı olarak Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî ve eserleri hakkında ciddî ve müdekkik araştırmalar yapmış ve bilim ve kültür hayatına önemli eserler kazandırmıştır. Bu eserler şunlardır:

⁴ Cemal Kurnaz, "Çelebioğlu Âmil", TDVİA, 8, (İstanbul: 1993), 264-265; Nihat Öztoprak, Âmil Çelebioğlu'nun Hayatı ve Bibliyografyası. MÜFEF, Türklük Araştırmaları Dergisi, (İstanbul: 1993/7), 2.

1. *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi (3 cilt)*

Mesnevî-i Şerîf'in ilk tam Türkçe manzum tercümesi XVIII. Yüzyılda yaşamış Süleyman Nahîfî (ö.1738) tarafından yapılmış olup bu tercüme, Türk şairleri tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Nahîfî'nin tercümesi, Farsça büyük klasikler içerisinde Türkçeye yapılan en iyi tercümedir. Zaten eserin basılması ve nüshaları da bunu destekler niteliktedir. Nahîfî tercümesinin en büyük özelliklerinden birisi de tercümenin asıl metnin vezni olan "fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle yapılmış olmasıdır. Âmil Çelebioğlu bu eseri asistanlık yıllarında hazırlamıştır. Mevlânâ'ya aidiyeti şüpheli olan VII. cildi hariç, tercümeyi sadeleştirerek mensur açıklamalarla ve Mesnevî'nin Bulak baskısının tıpkıbasımıyla birlikte üç cilt hâlinde 1. cildi 1967, 2. cildi 1969, 3. cildi ise 1972 yılında İstanbul'da yayımlamıştır.⁵ Âmil Çelebioğlu'nun neşrettiği I. ciltte, Mesnevî'nin 1. cildi (4116 beyit) ve 2. cildi (3849 beyit); II. ciltte Mesnevî'nin 3. cildi (4860 beyit) ve 4. cildi (3879 beyit); III. ciltte Mesnevî'nin 5. cildi (4248 beyit) ve 6. cildi (4957 beyit ve Bahaeddin Veled'in 45+31 beyitlik iki adet mesnevisi) bulunmakta olup toplam 25.985 beyit bulunmaktadır. Bu tercüme, daha sonra 3 defa basılmıştır.⁶

2. *Mesnevî'nin İlk On sekiz Beytinin Manzum Tercümesi*⁷

Kendisi de bir şair olan Âmil Çelebioğlu yıllardır üzerinde çalıştığı, ders olarak okuttuğu, şerh ettiği ve şerhlerini yayımladığı Mesnevî-i Şerîf'in ilk 18 beytini aynı vezinde tercüme etmiştir. Ancak ilk beytin en başarılı ve en tanınmış tercümesinin Süleyman Nahîfî'ye ait olduğu gerekçesiyle tekrar tercüme etmemiş, üçüncü beyti ise toplam 5 ayrı şekilde tercüme etmiştir.

⁵ Karavelioğlu, Murat Ali. "Tercüme-i Mesnevî-i Şerîf". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-mesnevi-i-serif>. (27/09/2025)

Nahîfî tercümesinin Çelebioğlu neşrinin 1. cildi ile ilgili olarak da bir doktora tezi hazırlanmıştır. İsmail Murat Soyer, *Nahîfî'nin Mesnevi Tercümesi'nin Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü (1. Cilt)*, (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, LEE, 2025), 532.

⁶ Âmil Çelebioğlu (haz.), Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf (Aslı ve sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi)*, 2. Basım. 6 Cilt. (İstanbul: MEB Yay. 2000); 3. basım. (İstanbul: Timaş Yay., 2007); 4.basım. (İstanbul: Sûfî Yayınları, 2018)

⁷ Âmil Çelebioğlu, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi" *Türk Edebiyatı Dergisi*, (1990/195), 7.

Dinle neyden, kim şikâyet etmede

Ayrılıklardan hikâyet etmede

Der: "Kamışlıktan kesildikten beri,

İnlemem ağlattı cümle âlemi.

Ayrılıktan muztarib dil isterim

İştîyâk derdin ona şerheyleyim⁸

Her kim aslından uzak kalsa eger

Vuslatın vaktin yine gözler, diler.

Ben ki her mecliste dâim inledim

Hem iyiyle hem kötüyle dost idim.

Her kişi zannınca oldu benle yâr

Amma gönlüm içre sırrım kim sorar?

Âh u zarımdan değil sırrım uzak

Nâil olmaz nûra her göz, her kulak..."

Tek canından, can da tenden perdesiz,

Cân için yoktur izin görmezsiniz...

Yel değil bu ney sesi, oldu âteş!

Ol yok olsun, kimde yoksa bu âteş!

Düştü aşkın âteşi ney bağrına,

⁸ Çelebioğlu bu beyti 4 ayrı şekilde de tercüme etmiştir.

Parça parça eylesin bağrım firak,
Şerh olunsun böylece hem iştîyak...

Bağrım etsin ayrılık bin parça, hem
İştîyakın derdini şerh eylesem...

Ayrılıktan parça parça dil gerek,
Mümkün olsun iştîyak derdin demek.

Ayrılıktan parça parça bağra kim,
İştîyak derdin deyip şerheyleyim.

(Âmil Çelebioğlu, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi", 7)

Düştü aşkın cebesi mey bağrına!
 Sevdîğinden ayırma dost ney sesi;
 Yırtıp attı perdemizi perdesi...
 Ney gibi bir zehr ü tiryak yok gören,
 Ney gibi bir dost u müştâk yok gören.
 Ney sözün etmekte kanlı bir yolun,
 Aşkını eyler hikâye Mecnûn'un...
 Mahremi bu aklın ancak aşk eri;
 Yok kulaktan başka ağza müşteri.
 Derdimizden döndü günler akşama,
 Yandı günler, oldu yoldaş yanmama!
 Geçse günler, söyle geçsin, yok ziyan,
 Tertemiz ey dost sen kal, her zaman.
 Hem balıktan başkası kandı suya,
 Gün uzar ol şahsa, rızkı olmaya...
 Pişmişin hiç hâlini anlar mı ham?
 Söz kısa kesmek gerektir vesselâm!

3. Birkaç Söz⁹

Âmil Çelebioğlu'nun bu yazısı Mesnevî-i Şerif'in manzum Nahîfî tercümesinin mukaddimesi olarak yazılmıştır. Takdim, takriz, dibâce tarzından ziyade deneme tarzında yazılmış bir yazıdır. Önce Mevlânâ'nın hayatından kısaca bahseder. "Hakikî büyük insanları yakından tanırsak onlarda, Peygamber ve velilerde daima yanan insanlık sevgisi ateşinin kıvılcımlarını buluruz" dedikten sonra ateş, yanmak, aşk, muhabbet, ayna, güneş, semâ, mana âlemi ve Hz. Peygamber çerçevesinde bir kompozisyon çizmiştir. Bu yazısında Eşrefoğlu Rûmî, Fuzûlî ve Şeyh Gâlip'ten iktibaslar da yapmış, ya-

⁹ Âmil Çelebioğlu, *Mesnevî-i Şerif Manzum Nahîfî Tercümesi* / 1, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967), A-B.

zısını Nahid Aybet'in "Mevlânâ" redifli gazeliyle bitirmiştir.

Nice ta'rif edeyim şevket-i Mevlânâ'yı

Bu lisân anlatamaz devlet-i Mevlânâ'yı

...

Dil-i pür-jengini sâf eyle bulursun Nâhid

Belki ruhunda bir an saffet-i Mevlânâ'yı

4. Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü¹⁰

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin yaşadığı XIII. asırda hem Türk dünyası hem de İslam dünyası maddî ve manevî kuşatma altındadır. Maddî kuşatmaların uzun sürmesi mümkün gözükmez iken manevî kuşatmaların kalıcı olması ve toplumun itikadını bozan, tahrip eden ehl-i sünnet çizgisinin dışına çıkartan bir tehlikesi vardır. Bu durumda Mevlânâ gibi şahsiyetlere büyük vazifeler düşmektedir. Bu noktada Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu şu tespitte bulunur: "Mevlânâ'nın yaşadığı devirde, yani XIII. asırda sadece Anadolu değil bütünüyle İslam âlemi, 1) Moğol istilas ve zulmü dolayısıyla maddî tehlike ile 2) Selçuklu Türkiye'si ise Kalenderî, Hayderî, Babâî gibi muhtelif haricî, rafızî, batınî tarikatlar, mezhepler mücadelesi gibi manevî tehlikelerle karşı karşıyadır."¹¹ Çelebioğlu, bu tespitten sonra şu değerlendirmede bulunur: "Mevlânâ, Moğolların ve batınî cereyanların meydana getirdiği her iki yangına, her iki sele de sed ve bend teşkil etmeye çalışmış, Sünnî ve Hanefî bir iman, tefekkür ve heyecanla İslam'ın özünün müdâfii, ruhî çöküntülere, za'fa, gevşeklik ve her türlü ümitsizliğe karşı tükenmez bir teselli ve güç kaynağı olmuştur. Onun bu hususiyeti yalnızca kendi sağlığı ve asrıyla sınırlı kalmamıştır."¹²

Âmil Çelebioğlu bundan sonra Mevlânâ'nın Türklüğü ve eserlerinde geçen Türk kavramının hangi anlamlarda kullanıldığını inceler. Mevlânâ'nın bütün eserlerinde doğrudan doğruya Türk kelimesi çok geçtiği gibi Türk boy adları da geçer. Kavim haricinde bunlar

¹⁰ Âmil Çelebioğlu, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul: 990/5), 223.

¹¹ Çelebioğlu, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü", 223.

¹² Çelebioğlu, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü", 223.

yer yer, “sevgili, güzel, parlak, gündüz, beyaz, savaşı” vs. gibi mecâzî manalarda da kullanılmıştır. Bazen Türk sözüyle Moğol kast edilerek kaba, görgüsüz, anlayışsız vs. gibi menfi nitelendirmelerle karşılaşmak mümkünse de kavim olarak müspet değerlendirmeler de az değildir.¹³ Mevlânâ bir rubaisinde şöyle der: “*Yabancı tutmayın beni, bu köydenim ben / Sizin köyünüzde evimi arıyorum ben / Düşman yüzlüysen de düşman değilim / Hintçe söylüyorsam da aslım Türk’tür.*” Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ’nın Türk olup olmaması meselesini şöyle neticelendirir: “O günün şartları ve telakkileri de hatırlanırsa Mevlânâ’nın Türk olup olmaması hiç de mühim değildir. Cihanşü-mullüğü yanında o, her şeyden önce bizimdir. Bizde yaşamış olmakla, mezarı bizde aynı zamanda gönlümüzde bulunmakla, hemen her devirde kültür ve edebiyatımıza kaynaklık etmekle dili, hangi dil olursa olsun Mevlânâ Türk’tür.”¹⁴ Daha sonra Âmil Çelebioğlu Türk kavramının Müslüman anlamında kullanıldığına misaller verir. Divan-ı Kebir’in şu beyti dikkat çekicidir: “*Aşkla herşey değişir. Aşk Ermeniye bile Türk yapıverir.*” Dolayısıyla Anadolu’nun Türkleşmesi demek, Anadolu’nun İslamlaşması demektir. Çelebioğlu’na göre; Mevlânâ’nın Türkleştirme yani İslamlaştırmadaki rolü ve tesirinin, bir veli olarak yaşayabilme sırrının, sevginin, birlik ve beraberliğin zaferinin en güzel ve en veciz ifadesi onun cenazesine katılan her milletten, her dinden her mezhep ve meşrepten insanların olmasıdır. Konuyla ilgili onun şu tespitini de kaydetmemiz gerekmektedir: “Nihayet günümüzde de Mevlânâ, doğudan, batıdan, dünyanın her tarafından nicelerini hidayete erdirmektedir. Bizce dikkat çeken tarafı Mevlânâ vasıtasıyla Müslüman olanlar, şahsi müşahedelerimize göre İranlı veya Arap olmamakta, daha çok Türkleşmektedirler.”¹⁵

5. Ebced Hesabıyla Mevlânâ’nın Doğum Tarihi¹⁶

Hisâb-ı cümel denilen ebced hesabı kültür tarihimizde cami, çeşme vb. yapılaş tarihinde, savaş, cülûs, doğum, ölüm tarihi gibi

¹³ Çelebioğlu, “Anadolu’nun Türkleşmesinde Mevlânâ’nın Rolü”, 228

¹⁴ Çelebioğlu, “Anadolu’nun Türkleşmesinde Mevlânâ’nın Rolü”, 230.

¹⁵ Çelebioğlu, “Anadolu’nun Türkleşmesinde Mevlânâ’nın Rolü”, 233.

¹⁶ Çelebioğlu, “Ebced Hesabıyla Mevlânâ’nın Doğum Tarihi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 25-26. Bu yazı ilk defa, *Türk Kültürü* /196 (Şubat-1979), 40-41’de yayımlanmıştır.

önemli tarihlerde kullanılan bir hesap türüdür. Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın doğum tarihi ile ilgili bazı tespitlerde bulunmaktadır. Celâle'd-dîn Arapça terkibi kimi beyitlerde Celâl-i dîn şeklinde de okunduğunu belirtip Elvan Çelebî'nin “Yetmiş iki ve altı yüz yitdi / Hem bu yolda Celâl-i dîn gitti” beytini örnek göstermektedir. Çelebioğlu'nun tespitine göre; Mevlânâ (مولانا) kelimesindeki harflerin adedî (sayısal) değeri 128, Celâl-i dîn (جلال دين) kelimesindeki harflerin adedî değeri 128, Muhamme(محمد) kelimesindeki harflerin adedî değeri 92 ve Rûmî (رومى) harflerin karşılıkları ise 256'dır. Yekünü ise 604 olup bu hicri tarihin miladi karşılığı 1207'dir. Bu da Mevlânâ'nın doğum tarihini vermektedir.¹⁷

6. İman, Aşk ve Mevlânâ¹⁸

Âmil Çelebioğlu'nun aşk metaforunu iman odaklı Mevlânâ üzerinden anlattığı deneme türünde yazdığı bir yazısıdır. Mevlânâ'da aşk, semâ ile tezâhür edip mücessemleşmiştir: “O semâ, o dönüş aşkın sembolü. Mananın, hakikatin ta kendisi. Zira dönen her şeyin bir merkezi, tavaf ettiği tek bir noktası, bağlandığı yöneldiği bir istikameti vardır. Durmayan dönüş, daima dönüş. Sür'at arttıkça bu delice, çılgınca görünüş sahibini yüceltir. Bütün kirlerden arıtır. Üstünde ondan olmayan bir şey duramaz. Çökmeye mahkûm desteklere ihtiyaç kalmaz...O (Mevlânâ) herkesi sever, kötüyü de iyiyi de. Bu mahabbet iyiyi oldurur, kötüye yol buldurur. Öyle der: Aşk çocuklar için süt, büyüklere bal, olgunlara geminin batmasına sebep olan son yük.”

¹⁷ Çelebioğlu, *Ebcded Hesabıyla Mevlânâ'nın Doğum Tarihi*, 26.

¹⁸ Âmil Çelebioğlu, “İman, Aşk ve Mevlânâ” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998) 27-28. Bu yazı ilk defa, *Bâbüâlî'de Sabah* Gazetesi, İstanbul, 19 Aralık 1967: 2'de yayımlanmıştır.

7. XIII-XIV (İlk Yarısı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri¹⁹

Âmil Çelebioğlu, Türk Mesnevî Edebiyatındaki mesnevilerde ismi en çok geçen ve kendisinden sitayişle bahsedilen kişinin Mevlânâ Celaleddin Rûmî olduğunu, hiçbir mesnevi şairinin onun kadar müessir, tekrim ve tebcil edilmediğini belirtir.²⁰ Bunu iki temel sebebe bağlar: 1) Mesnevî'nin cihanşümul bir şöhreti ve değeri vardır. 2) Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî aynı zamanda Mevlevîliğin kurucu pîri ve büyük bir velidir. Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin tesirini üç grupta inceler: 1) Mevlânâ'dan hürmet ve sitayişle bahseden eserlere Ahvâl-i Kıyâmet, Menâkibü'l-Kudsiyye fî Menâsibü'l-Ünsiyye, Dâsitân-ı Maktel-i Hüseyin, Dâsitân-ı Hamâme, Dâsitân-ı Kesikbaş, Dâsitân-ı Ejderha, Tavus Mucizesi, Dâsitân-ı İblis, Hikâyet-i Kız ve Cehûd, Kadı ve Uğru Destanı, Bahrû'l-Hakâyık mesnevilerini misal olarak gösterir. 2) Mevlânâ'nın Hayatı ve Mesnevî tercümeleriyle ilgili eserlere de İbtidâ-nâme, Rebâb-nâme, İbtidâ-name tercümesi, İbrahim Big Külliyyatı, Ma'neviyyü'l-Murâdî mesnevilerini kaydeder. 3) Mesnevî tesiri ihtiva eden mesnevilere ise; Gülşehrî'nin Mantku't-tayr'ı (Gülşen-nâme), Âşık Paşa'nın Garib-nâme'si, Germiyanlı Ahmedî'nin İskender-nâme'si, Hatiboğlu'nun Letâyif-nâme'si, Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'si, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i, Ârif'in Mürşidü'l-Ubbâd'ı, Ârif'in Mi'râc-ı Nebî'si, Gelibolulu Mehmed Zaîfî'nin Gazavât-ı Sultan Murad Han'ı, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si ve Hayalî'nin Ravzatü'l-Envâr adlı mesnevilerini zikreder. Bu mesneviler genel olarak Mevlânâ'yı medh edip onu büyük bir hürmet ve tazimle anarlar. Bazen kaynak belirterek, bazen de kaynak belirtme-

¹⁹ Âmil Çelebioğlu, "XIII-XV (ilk yarısı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlânâ Tesiri" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 29-53. Bu yazı ilk defa, "Mevlânâ ve Yaşama Sevinci" (III. Uluslararası Mevlânâ Semineri) Ankara-1978, 3-30'de yayımlanmıştır. Ayrıca bu yazının özeti de "Mevlânâ Tesiri" Töre dergisi / 91, Ankara-1978, 6-7'de neşredilmiştir.

²⁰ Âmil Çelebioğlu'nun bu incelemesi, onun "*Sultan II. Murat Devri Mesnevileri*" adlı doçentlik çalışmasına dayanmaktadır. Ancak bu çalışması sadece II. Murat devri (1421-1451) mesnevileri ile sınırlı olmayıp mukayese edilebilmesi ve mesnevilerin gelişim aşamalarının görülebilmesi amacıyla XIII. yüzyıldan başlayarak XIV. ve XV. yüzyıl mesnevileri incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma Mesnevi Edebiyatının temel kaynaklarından olmuştur. Bk. Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999)

yerek Mesnevî'den bir veya birkaç beyit iktibas edip serbest tercüme yapıp hikâyeleri genişletirler. Bunlardan şu neticeleri çıkartabiliriz. Yukardaki mezkûr edebî eserler Türk edebiyatının kurucu metinleri arasında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Türk edebiyatının kurucu metinlerinde çok ciddi anlamda Mevlânâ ve Mesnevî'sinin tesiri bulunmaktadır. XIII-XV. yüzyıl Türk edebiyatındaki bu mesneviler, Mevlevî edebiyatının teşekkülüne zemin hazırlayan zengin muhtevalı mesnevilerdir. Türk Mesnevî edebiyatı tarihi içerisinde tesiri ve takibi açısından Mevlânâ'nın ve Mesnevî'sinin bir benzeri bulunmamaktadır.

8. Mevlânâ'dan Öğütler²¹

Âmil Çelebioğlu bu makalesinde (tebliğinde) önce Mevlânâ'nın nasihat anlayışını, nasihat vermesinin amacını, nasihatlarının kaynaklarını, nasihat üslûbunu ve nasihat konularını açıklar. Mevlânâ'nın manzum ve mensur bütün sözlerinin nasihat, ikaz ve tavsiyeler mahiyetinde olduğunu belirtip onun böylece İslâm'ın gereğini, Hz. Peygamber'in sünnetini uyguladığını söyler. Zira Hz. Peygamber'in "*Din nedir?*" sualine karşılık Cenâb-ı Peygamber üç kere "*ed-dînü nasihatün*" (din nasihattir) buyurmuştur. Mevlânâ bu hususa; "*Peygamber "din nasihattir" dedi. Nasihat lügatte hiyânetin zıddıdır. Bu nasihat de dostlukla, doğruluktan ibarettir. Doğru söylemez, aldatırsan hainsin, köpek postuna bürünmüş, köpeksin! Sana bu nasihatı muhabbetimizden veriyoruz. Sakın akıldan insaftan ayrılma!*" diyerek temas etmiştir.²² Çelebioğlu'nun söylediğine göre; Mevlânâ nasihatlerini bazen açıkça, doğrudan doğruya söyler, bazen da "*bütün bu remizlerden, gemiden, denizden ancak o Tanrı denizini anla, başka bir şey anlamaya kalkışma.*" diyerekten dolaylı olarak semboller, remizler, teşbihler veya zıt mefhumlar içinde emir, nehiy, tavsiye, ikaz, hatırlatma, dilek ve benzeri şekillerde beyan eder. Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın nasihatları ile şahsiyeti arasında şu ilgiyi kurar: "Âyet ve hadislerin haricinde atasözleri, deyimler, vecizeler, Senâî ve Attar'ın eserleri, Kelile ve Dimne gibi eserler de az veya çok Mevlânâ'ya, başka yönlerde olduğu gibi öğütler bakımından ilham

²¹ Bu makale, 1988'de düzenlenen III. Milli Mevlânâ Kongresine tebliğ olarak sunulmuştur. Âmil Çelebioğlu, "Mevlânâ'dan Öğütler", III. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 131-148.

²² Çelebioğlu, "Mevlânâ'dan Öğütler", 131.

kaynağı teşkil etmiştir. Bizzat Mevlânâ'nın kendi fikirlerinin, buluşlarının orjinallliği yanında hemen her türlü iktibaslarına getirdiği yorum ve değerlendirmeler de orijinal olup kanaatimizce asıl Mevlânâ'nın şahsiyeti bu yorumlardadır.”²³ Mevlânâ nasihatlarında; sevgiliye, dost, kendine, oğlu Sultan Veled'e, ismi verilen ve meçhul muhataba, bilginlere, cahillere, hocaya, talebeye, esnafa, idarecilere, halka, devlet ricaline, hemen her seviyede ve yaşta genç-ihtiyar erkeğe ve kadına, mü'mine, kâfire, akıllıya-deliye ve bilhassa âşıklara hitap eder. Çelebioğlu'na göre; Mevlânâ değişik seviye, kültür, zevk, meşrep hatta inançları dikkate alarak daha faydalı ve müessir olabilmek için öğütlerinde gayet metodik davranmıştır. Çelebioğlu bu metodik anlatıma dikkat çektikten sonra Mevlânâ'dan şu misalleri verir: *“Bu ancak bir misaldir, onun misli değil. Bu misal de anlamaktan aciz olan bir koku alsın, anlasın diye getirilir... Bu misal getirme söz arasında bir vasıta. Herkesin anlaması için vasıta şarttır... Çocuk da işin mahiyet ve hakikatini bilmeseyse misalle anlar hiç olmazsa!”*²⁴ Mevlânâ; misalle, hikâyeyle, masalla, yer yer çeşitli sembol ve teşbihlerle mevzuları işlemekte, asıl maksadını sonunda temsilleri izah ederek açıklamaktadır. Zira Çelebioğlu'na göre *“Misâl, visâldir.”* Mevlânâ'daki hikâyelerin hep ibret ve öğüt için olduğuna bir daha dikkatleri çeker.

Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın genel olarak nasihat verdiği konuları şöyle belirtir: *“Hakk'ı arama, O'nu teşbih etme, dua, Hz. Peygamber'den meded dileme, tövbe, şükür, istişare, sevgili, dost, ahde vefa, nefisle mücadele, içi dışı güzel olma, iyi şeyler düşünme, ümitsizliğe, ye'se düşmeme, gamlanıp kederlenmemeye, kaybolan bir şeye üzülmemeye, sabra, ölüme, iyilik yapmaya, hayır işlemeye, zenginliğe, varlığa-yokluğa, ilme-âlîme, idari hayata, mevkiye-makama, kusurların fâş edilmemesine, az yiyip-içmemeye, kibirlenmemeye, öfkelenmemeye, kınama, hırs ve tamaha, işi te'hir ve ihmal etmemeye, tembelliğe, doğru olmaya, vesvese ve vehime, zanna, sofistâye (şüphencilik), dünyada konuk olduğumuza, gaflete vs. olmak üzere hemen her konuda Mevlânâ'nın öğütleri veya öğüt mahiyetinde başlı başına bir eser teşkil edecek sözleri bulunmaktadır.”*²⁵ Çelebioğlu bundan sonra yukarıda bahsedilen konularla Mevlânâ'nın eserlerinden örnekler verir.

²³ Çelebioğlu, *“Mevlânâ'dan Öğütler”*, 132.

²⁴ Çelebioğlu, *“Mevlânâ'dan Öğütler”*, 133.

²⁵ Çelebioğlu, *“Mevlânâ'dan Öğütler”*, 139.

9. Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi²⁶

Türk edebiyatında eserleri en fazla şerh edilen kişinin Hz. Mevlânâ olduğunu söylemek abartılı bir ifade değildir. Metin şerhini belirli bir disipline bağlayan, bunu sistemleştiren bir ilim adamı ve pîr-i şerh olan Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu²⁷, “Türk şerh edebiyatı, sanıldığından çok daha zengin ve bâkir bir mevzudur. Ve herhalde şerh edebiyatımızın en başında Mevlânâ'nın eserleri gelmektedir. Sadece Mesnevî, Muhammediye, Delâilü'l-Hayrât, Ahmediye, Niyâzî-i Mısırî Divanı gibi bazı hacimli ve mahdut şerhler yapılmamış, Yunus Emre'nin “Çıktım erik dalına” mısrayla başlayan şathiyesi, Hacı Bayram'ın “Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm” diye başlayan ilahisi, Âşık Ömer'in bir koşması misali hacimli şiirlerin şerhleri yanında, sadece beyit veya mısra, hatta tek bir kelimenin dahi şerhi ve tahlilleriyle karşılaşmaktayız.”²⁸ diyerek şerh edebiyatının genişliğine dikkatleri çekmektedir. Yine Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın yaklaşık elli bin beyitlik olan Divan-ı Kebîrî'nin, Mesnevî gibi dikkat çekmediğini dolayısıyla şerh yönünden bütünüyle ele alınmadığını söylemektedir. Buna rağmen Divan-ı Kebîrî'den bazı gazel ve beyitlerin şerh edildiğini belirterek ona izafe edilen bir gazelin Emir Buhârî (ö.1516) tarafından yapılan bir şerhini sadeleştirip yayımlamıştır. Toplam on beyit olan gazelin şerhi hem tasavvuf edebiyatı hem de şerh edebiyatı açısından önemli mazmunları ve açılımları barındırmaktadır. Teberrüken makta' beytini ve şerhini iktibas ediyoruz:²⁹

“Na'l mî-bestend rûzî uşturâneş-râ be-Rûm

Halka-i güm şod ez-an der-gûş-i hâkan yâftem”

(Rum diyarında bir gün develere nal bağlıyorlardı. Onlardan kaybolan halkayı hakan kulağında buldum.)

²⁶ Âmil Çelebioğlu, “Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 519-524. Bu makale ilk defa, Mevlânâ (Yirmialtı bilim adamının Mevlânâ Üzerine Araştırmaları), Haz. F. Halıcı, (Konya-1983), 26-30'da yayımlanmıştır.

²⁷ İbrahim Akyol, “Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun Metin Şerhi Anlayışı,” *Turkish Studies-Language and Literature*, (2023/Ö1), 281.

²⁸ Çelebioğlu, “Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi”, 524.

²⁹ Çelebioğlu, “Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi”, 523-524.

“Nal bağlamaktan murad, isti’dad vermektir. Develerden murad, enbiyâ ve evliya ruhlarıdır. Ezeli kısmet ile en kudsi feyz derecesinde enbiya ve evliya ruhlarına kabiliyet, ilâhî tecelliler, keşifler sonsuz derecelerde isti’dadlar ve gayb müşahedeleri bağışlanırdı. Bir gün dediği cemâl sıfatı zuhurudur. Yahut develerden murad tâlibler ve sâlikler ola. Ol vakitte Mevlânâ Hazretleri Rum vilayetinde Mesnevî bilgileriyle talib ve salıklere zevk isti’dadı, kabiliyet mertebeleri, velilik dereceleri idraki bağışladı demektir. Kabiliyet zevklerinden, nübüvvet dairelerinden ve dahi velilik tecelliyat derecelerinden bir dairecik ve bir zerrecik düşmüştü ki hakan kulağında buldum. Zahiri taht ve saltanat ki âsumânî sofradan bir lokmadır. Yani padişahlarda olan zevk, o ezeli ihsandan bir zerre imiş demek olur.”

10. Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî’nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler³⁰

Bu makalede Mesnevî-i Şerif ile ilgili yapılan şerhlerin ilk beyti ile ilgili yapmış oldukları şerhlerin genel bir değerlendirilmesi yönündedir. Ancak kimi zaman da Âmil Çelebioğlu, şahsi değerlendirmelerini de ilave etmiştir. Bu makalede ilk beyitteki ney metaforu çeşitli şekillerde incelenmiş ve yapılan benzetmeler tek tek açıklanmıştır. Buna göre ney, 1) Ney (musiki aleti) 2) Âdem (as) 3) Hz. Muhammed (sav) 4) Mevlânâ 5) Mürşid (insan-ı kâmil) 6) Mü’min 7) Âşık 8) Gönül 9) Kalem 10) Mesnevî manalarında kullanılmıştır. Ayrıca makalede ilk beyitte geçen “şikâyet-ayrılıklar-hikâyet” kavramları üzerinde durularak insan-ı kâmillerin ayrılıklardan şikâyetleri, şikâyet değil hikâyet olarak değerlendirilmektedir.

Âmil Çelebioğlu bu makalesinde; 1) Muînî b. Mustafa’nın *Maneviyü’l-Murâdî*, (XV. yy.) 2) Gelibolulu Surûrî, Muslihiddin Mustafa b. Şaban’ın *Şerh-i Mesnevî* (XVI. yy.) 3) Mustafa Şem’î’nin *Şerh-i Mesnevî* (XVI. yy.) 4) Mehmed İlmî’nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* (XVII. yy.) 5) Ankaravî Rusûhî İsmail Dede’nin *Mesnevî Şerhi, Fatihü’l-ebiyât* (XVII. yy.) 6) Abdulmecid Sivâsî’nin *Şerh-i Müntehâbât-ı Mesnevî* (XVII. yy.) 7) Sabûhî Ahmed b. Muhammed’in *El-İhtiyârâtü Hazreti Mesnevî-yi Şerif* (XVII yy.) 8) Sarı Abdullah b. Mehmed’in *Cevâhir-i*

³⁰ Bu tebliğ, 3-5 Mayıs 1985’te Konya’da düzenlenen I. Milli Mevlânâ Kongresinde sunulmuştur. Âmil Çelebioğlu, “Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî’nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler”, *I. Milli Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1986), 5-27.

Bevâhîr-i Mesnevî (XVII yy.) 9)Şifâî Derviş Mehmed'in *Şerhü'l-Kitâbü'l-Mesnevî* (XVII yy.) 10)Abdullah'ın *Kâşifü'l-esrâr an Nevâsîi Mehâbib-i Esrâr* (XVII yy.) 11) Anbarcizâde Derviş Ali b. İsmail'in *Esrârü'l-Ârifîn ve Sirâcü't-Tâlibîn* (XVIII. yy.) 12) Bursalı İsmail Hakkı'nın *Rûhu'l-Mesnevî* (XVIII yy.) 13) Şeyh Gâlib'in *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* (XVIII. yy.) 14) Mehmed Murad b. Abdülhalim'in *Mesnevî Şerhi* (XIX. yy.) 15) Mehmed Emin'in *Revâiyihü'l-Mesneviyyât* (XIX. yy.) 16) Âbidin Paşa'nın *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerif* (XIX. yy.) 17) Ahmed Avni Konuk'un *Mesnevî Şerhi* (XX. yy.) 18) Reynold A. Nicholson'ın *The Mathnawi of Jalalu'ddin Rumi* (XX. yy.) 19) Tahirü'l-Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî* (XX. yy.) 20) Bediüzzaman Firuzanfer'in *Şerh-i Mesnevî-yi Şerif* (XX. yy.) 21) Abdalbaki Gölpınarlı'nın *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi* (XX. yy.) adlı eserlerden faydalanmıştır.

11. Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney³¹

Âmil Çelebioğlu yüzyıllar boyunca Türk şiirinde çeşitli mûsikî aletlerinin isimleri, hususiyetleri ve ilgili terimlerinin lügat manalarının yanında tevriyeli ve mecazî şekillerde de kullanıldığını, bu kullanılan terimler içerisinde neyin en fazla kullanılanlardan birisi hatta birincisi olduğuna dikkat çekerek bunun tabii olduğunu belirtir. Çünkü mûsikîmizde ve edebiyatımızda ney, bilhassa Mevlânâ ile tanınmış ve sevilmiştir. Ve bir müessese olarak Mevlevilik de başlı başına bir rol oynamıştır.³² Zaten ney deyince akla Mevlânâ ve Mevlevilik gelmektedir. Çelebioğlu şu iki örneklerle bu görüşünü destekler:

Figânımdan felekler raksa girdi

Dönerler Mevlevîler nâya karşı (Hayalî Bey)

...

Bilirim derghe-i cân başına lâyük değilim

Neyle teskin edeyim hasret-i Mevlânâ'yı (N. Aybet)

Âmil Çelebioğlu'nun tespitlerine göre; Fuzulî'nin Türkçe diva-

³¹ Bu tebliğ 1986'da düzenlenen II. Millî Mevlânâ Kongresine sunulmuştur. Âmil Çelebioğlu, "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney" II. Milli Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler) (Kon-ya: Selçuk Üniversitesi Yayınları,1987), 71-83.

³² Çelebioğlu, "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney", 72.

nında kasidelerde 2 beyit, gazellerde 14 beyit, bir kıt'a ve bir rubaide 1'er beyit, Leyla vü Mecnun'da 2 beyit, Hadikatü's-Süedâ'da 1 beyit ve Farsça divanında 4 beyit ney'le ilgilidir. Farsça olan Sakî-nâme'nin ise girişten sonra ilk bölümünü meydana getiren ney ile münazara bahsi 34 beyit ihtiva etmektedir. Son kısım olan mutrible münazara bölümünde de sekizinci beyit ney hakkındadır. Böylece Fuzûlî'nin hemen hemen bütün şiirlerinde (Arapça kasideleri hariç) en az 60 beyitte ney kelimesi kullanılmıştır.³³ Çelebioğlu daha sonra Fuzûlî'nin şiirlerinde ney'in nasıl kullanıldığına misaller verir. Birçok beytin Mevlânâ'nın beyitleri ile mana ilişkisini ortaya çıkarır.

Aşktır ol neş'e-i kâmil kim ondandır müdâm

Meyde teşvîr-i harâret neyde te'sîr-i sadâ

Fuzûlî'nin bu beyti, Mevlânâ'dan hemen hemen aynen tercüme gibidir. Bu beytin mukabili Mesnevî'de:

“Âteş-i aşk iledir te'sir- ney

Cûşîş-i aşk iledir teşvîr-i mey” şeklindedir.³⁴

³³ Çelebioğlu, “Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney”, 74.

³⁴ Çelebioğlu, “Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney”, 80.

Âmil Çelebioğlu'na Göre Mevlânâ'yı Nasıl Anlamalıyız?

“Hz. Mevlânâ'nın soyundan gelen Âmil Çelebioğlu, Mevlevîliğin ilme ve sanata verdiği değeri genetik bir özellik olarak taşır. Nesebine ilişkin özellikleri ilim adamı kimliği ile birleşince; Hz. Mevlânâ'nın Anadolu'nun Türk ve Müslüman kimliğini kazanmadaki rolü; Mesnevî'nin Türk edebiyatının teşekkülündeki önemli yeri, Mevlevîliğin Türk kültür ve sanatına olan katkıları, adeta “Mevlevî Edebiyatı” denilecek edebî zenginliği Âmil Hoca'nın üzerinde önemle durduğu konular olmuştur.”³⁵

Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, Hz. Mevlânâ'nın soyundan gelen araştırmacı, şârih ve şair kimliği ile ön plana çıkmış bir ilim adamıdır. O nesebinin karakteristik özellikleri ile ilim adamlığı kimliğinin birleşmesiyle çelebî, zarif, müdekkik, mütevazı ve çalışkan bir âlim kişiliği karşımıza çıkmıştır. Onun talebelerinden Nihat Öztoprak ise şöyle bir değerlendirmede bulunur: “Anladım ki onun hayatının bütün yansımaları Mevlânâ'dan gelmişti. Denir ki, evliyaullah kendi halini, kendini sevenlere giydirir. Mevlânâ da kendi hâlini Mesnevî yoluyla torunlarından hocamız Çelebioğlu'na giydirmişti. O canlı bir Mesnevî'ydi. Onda Mevlânâ'nın hâli ve kokusu vardı. Bu sebeple ne zaman Mesnevî'yi açıp okusam Mevlânâ'yla ve hocamla konuştuğumu hissediyorum.”³⁶ İlmiyle âmil bir canlı Mesnevî idi. Vefatından sonra talebelerinden M. Nejat Sefercioğlu yazmış olduğu mersiyede Hocanın bu yönüne de vurgu yapar:

Âteş-i Mevlâ'da yanmış nây-ı Mevlânâ idi
Mesnevî'nin cevherinden damlayan ma'nâ idi
Dâimâ ilmiyle 'âmil bir dil-i dâna idi
Şimdi elden gelmiyor takdire isyân neyleyim
Dağlıyor bir kor kesilmiş nâr-ı hicrân neyleyim³⁷

Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın Türk kültürünün bütün sahalarını etkilediğini ve tahmin edilemeyen noktalarda dahi onun izlerini

³⁵ Emine Yeniterzi, “Mevlânâ Torunu Bir Akademisyen: Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul: 2013/10), 7.

³⁶ Nihat Öztoprak, “Bir Tanışma Hikâyesi ve Canlı Mesnevî” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul:2013/10), 117-118.

³⁷ Nejat Sefercioğlu, Şair Âmil Çelebioğlu (Hayrânî). *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul: 1993/7), 15.

bulmanın mümkün olduğunu kabul ederdi. Hatta en ilgisiz gibi görünen beyitleri dahi şerh ederken Mevlânâ'dan / Mesnevî'den misaller verirdi. Fuzulî'nin "*Küfr-i zülfün salalı rahneler imanımıza / Kafir ağlar bizim ahval-i perişanımıza*" beytini şerh ederken Mesnevî-i Şerif'de geçen Hz. Muaviye ile İblis'in macerasını anlatan hikâyeyi misal vermiş ve o hikâye üzerinden beyti şerh etmişti. Bazen de Mevlânâ gibi *hikâye içinde hikâye* veya *hikâyeden hikâyeye* geçme metodunu kullanırdı. Mesela bir anlatımda Hızır Çelebi ile ilgili bir fıkradan, alaka kurularak Mevlânâ'nın bir fıkrasına geçilmiş, başka bir anlatımda ise önce kavramlar, deyimler açıklanmış, sonra anlatılacak hikâyenin konusu edep olması beklenirken karşıt kavram olan edepsizlik olmuştur.³⁸

Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın manzum veya mensur bütün sözlerinin nasihat, ikaz ve tavsiyeler mahiyetinde olduğunu dolayısıyla onun dinin gereklerini ve Hz. Peygamber'in sünnetini uyguladığını belirtir. Zira Hz. Peygamber, "din nasihattır." buyurmuştur. Mevlânâ'nın bazen en edebî ve şâirâne ifadelerinin bile öğüt içerdiğini söyledikten sonra, meşhur rubaisine atıfta bulunur:

"Ben yaşarken Kur'an'ın kölesiyim.
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım.
Kim sözlerimden bundan başka bir söz naklederse,
Ben ondan da o sözden de bîzârım."³⁹

Çelebioğlu böylece Mevlânâ'yı anlamak için okuyucuya bir bakış açısı verir. Bu bakış açısının da ölçütleri Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Bu ölçütlerin dışında Mevlânâ'nın eserlerini anlamak ve değerlendirmek doğru değildir.

Âmil Çelebioğlu'na göre Mevlânâ "İslam'ın özü olan tevhid akidesine bağlı olarak çevresini, bütün halkı, beşeriyeti daima birliğe, birleşmeye, uzlaşmaya, antlaşmaya, sulha ve sevgiye; bunlar içinde müsamahaya, affediciliğe bıkmadan, usanmadan çağıran"⁴⁰ bir tevhid ehlidir.

³⁸ Bekir Sankaya, "Divan Edebiyatı Şairi ve Şâiri Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun Metin Şerhi Dersi, Ders Anlatımlarında Kullandığı Yöntemler ve Nükteler". *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, (2020/7), 209.

³⁹ Çelebioğlu, "*Mevlânâ'dan Öğütler*", 131.

⁴⁰ Çelebioğlu, "*Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü*", 11.

Çelebioğlu'na göre, Mevlânâ öğüt verirken sevgiliye, dosta, kendine, oğlu Sultan Veled'e, ismi verilen veya verilmeyen meçhul muhataba, bilginlere, cahillere, hocaya, talebeye, esnafa, idarecilere, halka, devlet ricaline, hemen her seviyede ve yaşta, genç-ihthiyar erkek ve kadına, mümine, kâfire, akıllıya, deliye ve özellikle âşıklara yani toplumun her kesimine ve katmanına hitap eder. Çelebioğlu, Onun değişik seviye, kültür, zevk, meşrep hatta inançları dikkate alarak daha faydalı ve tesirli olabilmek için öğütlerini metodik verdiğini belirtir. Bu metodun en esaslısı ve başında gelen öğütlerin temsili olmasıdır. Hikâyelerin, masalların yer yer çeşitli sembol ve teşbihlerle anlatılır ve sonunda asıl maksat ortaya konur. Zira misal, visaldir. Zira tasavvuf edebiyatının poetikasında şiir amaç değil araçtır.

Mevlânâ'yı İslam ve Ehl-i Sünnet itikadının dışında göstermenin yanlış olduğunu belirttikten sonra Âmil Çelebioğlu önce yaşadığı dönemle ilgili bir genel çerçeve çizer. Selçukluların Sünnî akideyi uygulamalarına rağmen, halk içinde dinî idareye ve bazı dinî kural-lara karşı muhtelif batınî zümreler ve hareketli bir tasavvuf kültür ve hayatı mevcuttur. Mevlânâ'nın gayesinin ise kafiri, hatta mü'mini, herkesi Hakk'a davettir. Hâlde, tavırla, sözle, nasihatla insanlara faydalı olmak, kalbe tesir etmek, kötü ahlâkı güzelleştirmek, kimseyi kırmadan gönüller almaya çalışmaktır. Bizzat şiire merakından değil çevresine tesir edebilmek için şiir söylemiştir. Yolu, Kur'an yolundan, Peygamber sünnetinden başka değildir.

Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'nın Moğollardan hoşlanmadığını, böyle bir durumu da tabîi görmek icâp ettiğini söyler. *"Devamlı Türk göçleriyle Türkleşen Selçuklu Türkiye döneminde, XIII. asırda memleketimiz çok zenginleşmiş, bütün yolları hanlar ve kervansaraylarla süslenmiş, zengin ve mamur şehirler kurulmuş ve şehirlerimiz her cinsten abidelerle donatılmıştır. İslam dünyasının her tarafından birçok âlimler ve edipler Anadolu'ya geldiği gibi bizzat memleketimizde de mühim ilim ve edebiyat adamları yetişmiştir. Moğolların istilası bütün İslam dünyası gibi Anadolu için de bir felaket olmuştur. İstila bilhassa Anadolu'nun şark tarafında mühim tahribat yapmış, büyük ve mamur şehirlerden bir kısmını viraneye çevirmiş ve o havalideki halkın mahvına ve öteye beriye dağılmasına sebep olmuştur. Bir taraftan Moğol işgal kuvvetlerinin halkımıza yaptıkları haksızlıklar, diğer taraftan Moğolların Anadolu'ya getirdikleri*

ekserisi İranlı olan yabancı memurların irtikâp ve ihtilasları (hırsızlık) Anadolu'da sükûn ve asayîşi bozmuş, şehirlerdeki iktisadi ve içtimai ahengi altüst etmiş ve bu yüzden pek çok âlimler ve zenginler Suriye'ye ve Mısır'a hicret etmişlerdir.”⁴¹

Âmil Çelebioğlu, Sultanu'l-Ulemâ Bahaüddin Veled ve ailesinin Anadolu'ya göç etmelerinin âmillerinden birisinin de Moğol istilasını olduğunu kaydeder ve şu tespitlerde bulunur: “Birçok göçlere de sebep olduğu gibi babası Sultanu'l-Ulemâ Bahaüddin Veled'in Belh'ten Konya'ya gelmesinde Moğol istilasının da muhtemelen tesiri olmakla ayrıca Mevlânâ, asrını dolduran hayatıyla bilhassa Anadolu sultanlığının kemâl ve zevâlini bizzat içinde yaşamakla devamlı olarak Moğolları tenkit etmiş, daha doğrusu Türkleşmeyen, Müslümanlaşmayan Moğolları, çeşitli menfi sıfatlarla nitelendirmiştir.” Âmil Çelebioğlu bu noktada Mevlânâ'dan birçok örnekler verir, bazıları şunlardır: “Şehir tezeğe tapanlarla doldu.” derken Moğollara telmihte bulunmaktadır. “Yaşlılara hürmet, Mustafa'nın sünnetlerindendir. Aşağılık kişilerin hükmettiği bu devirde ise halk, yaşlıları iki yerde öne geçirir...” Aşağılık kişilerle Moğollar kastedilmiştir. Halk Tatar'dan (Moğol) kaçıyor, bizse Tatar'ı yaratana tapı kılalım. Kaçmak için yüklerini develere yüklediler. Bizim yükümüz yok ki biz ne yapalım? Halk kopup kaçıyor. Biz de dama çıkalım da halkın develerini sayalım bari, derken onlardan korkmadığını dile getirmektedir.”⁴²

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin Moğollara ilgi göstermesinin sebebini, irşad ve tebliğ görevi yönünden sistemli ve yerinde olmak şartıyla herkese karşı büyük bir hoşgörü gösteren Mevlânâ'nın Moğol idarecilerine de ilgi göstermesini daha doğrusu onların Mevlânâ'ya olan alaka, sevgi ve bağlılığını müspet karşılamak gerektiğini vurgular. Mevlânâ Sultan Veled'e şöyle demiştir: “*Senin düşmanını sevmeni, düşmanın da seni sevmesini istersen kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle. O düşman senin dostun olur. Çünkü gönülden dile yol olduğu gibi dilden de gönüle yol vardır.*”⁴³ Âmil Çelebioğlu, Sultan Veled'e yapılan bu nasihatın Mevlânâ'nın umumî tutumu-

⁴¹ Mükrimin Halil Yinanç'tan (*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul: 1944, 5-6.) nakleden Çelebioğlu, “*Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü*”, 13.

⁴² Çelebioğlu, “*Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü*”, 14-15.

⁴³ Çelebioğlu, “*Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü*”, 15.

nun hangi gerekçeye bağlı olduğunu ortaya kor. Bu noktada şu tespiti yapar: “Mevlânâ'nın hatta oğlu Sultan Veled'in Moğol idarecilerine karşı sempatileri olduğunu söylemek yanlıştır. Ancak mevcut ilgiyi onların haksızlıklarını, halka zararlarını, zulümlerini engellemek veya asgari hadde indirmek dolayısıyla bu hususu bir hizmet olarak da kabul etmek mümkündür. Ayrıca bu nevi bir davranışla bir kısım Moğolların da Müslüman oldukları, Türkleştikleri unutulmamalıdır.”⁴⁴

⁴⁴ Çelebioğlu, “Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü”, 15-16.

Netice

1. Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin neslinden gelen XX. yüzyılın klasik Türk edebiyatı alanındaki üstatlarından olan şâirih ve şair Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, alanıyla ilgili yapmış olduğu önemli araştırmaların yanında Mevlânâ ve Mesnevî üzerine yapmış olduğu çalışmalarla da önemlidir.
2. Âmil Çelebioğlu asistanlık yıllarında Türk tercüme edebiyatının en önemli eserlerinden birisi olan Süleyman Nahîfî'nin manzum Mesnevî-i Şerîf tercümesini günümüz Türkçesine başarılı bir şekilde aktarır ve 3 cilt halinde yayımlar. Ayrıca Mesnevî'nin ilk 18 beytini Türkçeye aynı vezinde manzum olarak başarılı bir şekilde tercüme eder.
3. Âmil Çelebioğlu'nun dikkat çeken çalışmaları onun Mevlânâ'yı doğru anlamaya yönelik çalışmalarıdır. Özellikle Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler, Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi, Mevlânâ'dan Öğütler gibi makaleleri okuyucuyu Mevlânâ'nın anlam dünyasıyla buluşturmaktadır. Çelebioğlu, Mevlânâ'yı anlamının yolu Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinden geçtiği özellikle vurgulamaktadır. Birkaç Söz ve İman, Aşk ve Mevlânâ başlıklı deneme tarzı yazıları okuyucuyu aşkın mihmandarlığında adeta Şems-i Tebrizî ile tanıştırmaktadır.
4. Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü başlıklı makalede 13. yüzyıl Anadolu'sunu, Türk ve İslam dünyasını sahih olarak anlamaya katkı sunmakta ve Mevlânâ'nın izlediği yolun maddî ve manevî kuşatmaların zararlarını nasıl asgariye indirdiğini göstermektedir. Ayrıca Moğollara karşı sempati duymadığı, fakat uyguladığı metot ile Moğolların bir kısmının Müslüman olmasına sebep olduğunu açıklamaktadır.
5. Netice olarak o günün şartları ve anlayışları yanında Mevlânâ'nın Türk olup olmaması hiç de mühim değildir. Evrensellliği yanında o, her şeyden önce bizimdir. Bizde yaşamış, mezarı bizdedir. Hemen hemen her devirde de kültür ve edebiyatımıza kaynaklık etmiştir.

Kaynakça

- Akyol, İbrahim, "Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun Metin Şerhi Anlayışı," *Turkish Studies-Language and Literature*, (2023 / Ö1), 281.
- Çelebioğlu, Âmil, "Ebced Hesabıyla Mevlânâ'nın Doğum Tarihi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Çelebioğlu, Âmil, Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ney" II. Milli Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler) Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Çelebioğlu, Âmil, "Hz. Mevlânâ'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Çelebioğlu, Âmil, "İman, Aşk ve Mevlânâ" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Çelebioğlu, Âmil, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Mevlânâ'nın Rolü" *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi* / 5 (1990), 223-248.
- Çelebioğlu, Âmil, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi" *Türk Edebiyatı Dergisi*, 195(1990), 7.
- Çelebioğlu, Âmil, "Mevlânâ'dan Öğütler", III. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Çelebioğlu, Âmil, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler", I. Milli Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler) Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Çelebioğlu, Âmil, "XIII-XV (ilk yarısı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- Kurnaz, Cemal, "Çelebioğlu Âmil", *TDVİA*, c.8, İstanbul: 1993, s.264-265.
- Kurnaz, Cemal, "Hatıraların Işığında Hocam Âmil Çelebioğlu" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* / 10 (2013), 82.
- Karavelioğlu, Murat Ali, "Tercüme-i Mesnevî-i Şerîf". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-mesnevi-i-serif>. (Erişim 27/09/ 2025)
- Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîf Tercümesi*, 3 Cilt. Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967.
- Öztoprak, Nihat. "Bir Tanışma Hikayesi ve Canlı Mesnevî" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10(2013), 117-118.
- Öztoprak, Nihat. "Âmil Çelebioğlu'nun hayatı ve bibliyografyası", *MÜFEF, Türklük Araştırmaları Dergisi* / 7 (1993), 2.
- Sarıkaya, Bekir, "Divan Edebiyatı Şairi ve Şârihi Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun Metin Şerhi Dersi, Ders Anlatımlarında Kullandığı Yöntemler ve Nükteler" *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 7(2020), 209.

Sefercioğlu, Nejat, “Şair Âmil Çelebioğlu (Hayrânî)”, *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi* / 7 (1993), 15.

Yeniterzi, Emine, “Mevlânâ Torunu Bir Akademisyen Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu” www.semazen.net, (Erişim 26.09.2025)

Yeniterzi, Emine. “Mevlânâ Torunu Bir Akademisyen: Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* / 10, (2013), 7.